

Ocena aktualności i stopnia realizacji Gminnego Programu Rewitalizacji Śródmieścia w Człuchowie według stanu na X 2020 r.

Styczeń 2021 r.

Rewitalizacja Śródmieścia w Człuchowie

Treść

1. Wprowadzenie
2. Ocena stopnia realizacji Gminnego Programu Rewitalizacji
3. Rewitalizacja w oczach mieszkańców – analiza wyników badań ewaluacyjnych
4. Ocena aktualności dokumentu Gminnego Programu Rewitalizacji
5. Wnioski i podsumowanie
6. Spis tabel
7. Spis ilustracji

1. WPROWADZENIE

Dokument sporządzono w oparciu o art. 22 pkt 1 Ustawy o rewitalizacji (tekst jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 802, 1086, z 2021 r. poz. 11): „Gminny program rewitalizacji podlega ocenie aktualności i stopnia realizacji, co najmniej raz na trzy lata, zgodnie z systemem monitorowania i oceny określonym w tym programie.” W listopadzie 2020 roku minął trzeci rok realizacji postanowień Gminnego Programu Rewitalizacji Śródmieścia w Człuchowie (przyjętego uchwałą nr XXXIII.234.2017 Rady Miejskiej w Człuchowie z dnia 30 października 2017 r.). Niniejszy dokument został przygotowany w oparciu o Raport z ewaluacji okresowej Gminnego Programu Rewitalizacji Śródmieścia w Człuchowie.

Realizacja Gminnego Programu Rewitalizacji (GPR) stanowi zobowiązanie całej Gminy. Ocena stopnia realizacji zadań obejmuje zarówno aspekt związany z zaawansowaniem poszczególnych przedsięwzięć rewitalizacyjnych, w tym inwestycyjnych (pkt 2 niniejszego dokumentu), jak również z oceną aktualności treści GPR (pkt 4 niniejszego dokumentu), rozumianej jako swoista odpowiedź na pytanie o to czy Gminny Program Rewitalizacji Śródmieścia w Człuchowie został prawidłowo skonstruowany, czyli czy dobrze formułuje cele i identyfikuje działania służące osiągnięciu tych celów.

Program jest wdrażany przez szereg podmiotów i instytucji publicznych, które w różnym stopniu odpowiadają za realizację przedsięwzięć rewitalizacyjnych. Efektywność procesu zależy od zaangażowania całego samorządu oraz włączenia weń interesariuszy (m.in. mieszkańców obszaru rewitalizacji, organizacji pozarządowych, innych podmiotów prywatnych).

METODOLOGIA I ŹRÓDŁA DANYCH

Rewitalizacja jest procesem, który ma charakter bardzo niejednorodny. Wielopłaszczyznowość występujących problemów, zagrożeń i idących za nimi interwencji sprawia, że etap wdrożenia poszczególnych działań musi iść w parze z monitorowaniem efektów.

Proces badawczy ewaluacji Gminnego Programu Rewitalizacji został oparty o zróżnicowane źródła danych. Jak wspomniano wcześniej, wykorzystywane metody badawcze miały zarówno charakter ilościowy jak i jakościowy. Poniżej dokonano zestawienie wykorzystywanych metod i rodzajów źródeł danych.

ANALIZA ŹRÓDEŁ ZASTANYCH

Jednym z głównych źródeł wykorzystywanych danych była tzw. analiza desk research. Polega ona na analizie tzw. Istniejących źródłem zastanych. Ich charakter jest bardzo różnorodny, ponieważ w obrębie badania ewaluacyjnego analizie poddane zostały zarówno dane statystyczne zawarte w dokumentach strategicznych, analizach i raportach. Ważnym elementem uzupełniającym były też dane statystyczne opracowane przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej oraz dane gromadzone między innymi przez Główny Urząd Statystyczny.

W trakcie prowadzonych analiz szczególną uwagę zwrócono na dokumenty i publikacje powiązane z Gminnym Programem Rewitalizacji Śródmieścia Człuchowa. Wśród wykorzystanych opracowań znalazły się:

- Gminny Program Rewitalizacji Śródmieścia Człuchowa
- Raport z delimitacji obszarów zdegradowanych na terenie Miasta Człuchowa
- Raporty roczne z realizacji Gminnego Programu Rewitalizacji Śródmieścia Człuchowa
- Strategia Rozwoju Gminy Miejskiej Człuchów na lata 2014-2024
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Miasta Człuchowa na lata 2014-2020
- Raport z badań ankietowych dotyczących wdrożenia instrumentu elastyczności w ramach Gminnego Programu Rewitalizacji Śródmieścia Człuchowa.

Gromadzony materiał badawczy został poddany analizie pod kątem jakości i rzetelności i spójności źródeł. Kluczowa była jednak istotność pod kątem prowadzonej analizy ewaluacyjnej.

BADANIA ANKIETOWE

W trakcie przygotowania oceny realizacji Gminnego Programu Rewitalizacji wykorzystano także możliwość oceny efektów poszczególnych działań, sposobu ich realizacji oraz form

upowszechniania efektów Gminnego Programu Rewitalizacji w oparciu o ilościowe analizy danych zebranych za pomocą badań ankietowych. W październiku 2020 roku przeprowadzono badanie ankietowe zrealizowane metodą CAWI (Computer – Assisted Web Interview). Metoda ta to jedna z najpopularniejszych technik badań i opiera się ona na wykorzystaniu kwestionariuszy internetowych. Badania te zostały też uzupełnione kilkudziesięcioma kwestionariuszami zrealizowanymi metodą PAPI.

INDYWIDUALNY WYWIAD POGŁĘBIONY

Indywidualne wywiady pogłębione (IDI) to technika umożliwiająca pozyskanie danych o charakterze jakościowym. Badanie IDI polega na prowadzeniu przez badacza rozmowy z respondentem w oparciu o przygotowany scenariusz zawierający kluczowe zagadnienia związane z tematem badania. Zadawane pytania mają charakter otwarty, dzięki czemu umożliwiają respondentowi swobodną wypowiedź, a badaczowi możliwość pogłębienia interesujących go kwestii. Dobór respondentów do badania miał charakter celowy. Dało to możliwość zdobycia oceny osób posiadających wiedzę w zakresie badanej problematyki.

SPOTKANIA KONSULTACYJNE I WYWIADY FOKUSOWE

W trakcie ewaluacji Gminnego Programu Rewitalizacji Śródmieścia Człuchowa przeprowadzono także spotkanie konsultacyjne oraz formę wywiadu fokusowego. Zogniskowany wywiad grupowy (FGI) jest metodą swobodnej dyskusji grupy dobranych respondentów prowadzonej przez moderatora według założonego wcześniej scenariusza. Wywiad taki w dosyć swobodny sposób koncentruje się wokół tematyki badania, ale pozwala na zgromadzenie wielu informacji, które są punktem widzenia różnorodnych grup interesariuszy.

2. OCENA STOPNIA REALIZACJI GPR

Podsumowanie monitoringu

Przeprowadzając ocenę postępu realizacji skorzystano ze Sprawozdań z Realizacji Gminnego Programu Rewitalizacji Śródmieścia w Człuchowie za rok 2018 i 2019 oraz wywiadów pogłębionych i informacji dostarczonych przez pracowników Urzędu Miejskiego w Człuchowie. Dokumenty te są swoistym bilansem dokonań procesu rewitalizacji śródmieścia Człuchowa. Ocena stopnia realizacji GPR została więc oparta elementy systemu monitorowania Gminnego Programu Rewitalizacji Śródmieścia w Człuchowie.

Przeprowadzona analiza ma na celu opisać stopień zmian zachodzących na obszarze rewitalizacji.

W poniższych tabelach zestawiono wybór informacji i wskaźników dla poszczególnych celów. Warto podkreślić, że z punktu widzenia operacyjnego charakter monitoringu jest głównie informacyjny i ma wymiar sprawozdawczy.

Gminny Program Rewitalizacji Śródmieścia Człuchowa zawiera łącznie 17 przedsięwzięć rewitalizacyjnych, z czego 10 ma charakter podstawowy a 7 uzupełniający. W poniższej tabeli przedstawiono aktualny poziom realizacji przedsięwzięć podstawowych i przedsięwzięć uzupełniających.

Przedsięwzięcia podstawowe	Zrealizowane	W trakcie realizacji	Niezrealizowane
Liczba przedsięwzięć	5	2	3
odsetek	50%	20%	30%

TABELA 1 Zestawienie stopnia realizacji przedsięwzięć podstawowych

Przedsięwzięcia uzupełniające	Zrealizowane	W trakcie realizacji	Niezrealizowane
Liczba przedsięwzięć	0	0	7
odsetek	0%	0%	100%

TABELA 2. Zestawienie stopnia realizacji przedsięwzięć uzupełniających

Jak obrazują to powyższe tabele, znacząca część przedsięwzięć o charakterze podstawowym została już zrealizowana (50%), lub jest w trakcie realizacji (20%). Niestety w przypadku przedsięwzięć ujętych w katalogu zadań uzupełniających żadne z 7 przedsięwzięć nie jest jeszcze na etapie realizacji ani nie zostało zrealizowane. Z punktu analizy poszczególnych przedsięwzięć istotny jest też fakt terminowości realizacji poszczególnych przedsięwzięć. Poniższe zestawienie obrazuje, że część nie zrealizowanych zadań powinna być zrealizowana do końca 2020

Nazwa przedsięwzięcia	Przewidziany termin realizacji	Stopień realizacji (październik 2020)
Utworzenie Centrum Rodzin w ramach, którego funkcjonować będą: Placówka Wsparcia Dziennego, Centrum Usług Opiekuńczych	2019-2022	Niezrealizowane
Przebudowa Miejskiego Domu Kultury wraz z zagospodarowaniem terenu wokół budynku na potrzeby utworzenia Centrum Rodzin	2018-2019	W trakcie realizacji

Utworzenie Przestrzeni Publicznej dla mieszkańców Śródmieścia w Człuchowie	2018-2020	Zrealizowane
Remonty wybranych elementów wspólnych w budynkach mieszkalnych wraz z zagospodarowaniem ich bezpośredniego otoczenia : 1) Remont elementów wspólnych, 2) Zagospodarowanie podwórek	2018-2020	Zrealizowane
Bezpośrednie zagospodarowanie otoczenia budynków spółdzielni mieszkaniowej	2018-2020	Zrealizowane
Włączenie społeczne mieszkańców w realizację zadań inwestycyjnych wynikających z GPR	2018-2020	W trakcie realizacji
Budowa dróg miejskich – Przebudowa nawierzchni drogowych wraz z przebudową kanalizacji deszczowej ul. Jana Nowaka Jeziorańskiego w Człuchowie.	2017	Zrealizowane
Rozbudowa i przebudowa przepompowni ścieków przy ul. Garbarskiej	2018-2020	Niezrealizowane
Remonty klatek schodowych budynków Spółdzielni Mieszkaniowej Lokatorsko- Własnościowej Pomorzanka	2017-2020	Zrealizowane
Szansa na sukces zawodowy	2019-2022	Niezrealizowane

TABELA 3 Przedsięwzięcia podstawowe - zestawienie przewidywanych terminów realizacji oraz stopnia realizacji

Nazwa przedsięwzięcia (uzupełniające przedsięwzięcia rewitalizacyjne)	Przewidziany termin realizacji	Stopień realizacji (październik 2020)
Wiek nie ma znaczenia	2018-2022	Niezrealizowane
Interaktywne kreacje	2018-2020	Niezrealizowane
Warsztaty dla seniorów	2018-2020	Niezrealizowane
Zielona, zdrowa sobota	2018-2020	Niezrealizowane
Nie próżnuję, segreguję	2018-2020	Niezrealizowane
Renowacja starego cmentarza w Człuchowie	2022	Niezrealizowane

TABELA 4. Przedsięwzięcia uzupełniające - zestawienie przewidywanych terminów realizacji oraz stopnia realizacji

Konieczność aktualizacji terminów realizacji pojawia się także w przypadku wybranych przedsięwzięć podstawowych. Do przekroczenia wyznaczonego w GPR terminu doszło np. w przypadku zadania „Przebudowa Miejskiego Domu Kultury wraz z zagospodarowaniem terenu wokół budynku na potrzeby utworzenia Centrum Rodzin”. Co za tym idzie, przesunięciu uległ także okres realizacji utworzenia Centrum Rodzin. Z wiedzy posiadanej w październiku 2020 roku wynika także że do końca 2020 roku nie zostanie w pełni zrealizowane zadanie związane z włączeniem społecznym mieszkańców w realizację zadań inwestycyjnych, czyli tzw. mechanizm elastyczności.

Analiza realizacji poszczególnych przedsięwzięć nie wyczerpuje jednak zakresu monitoringu stopnia realizacji Gminnego Programu Rewitalizacji Śródmieścia Człuchowa. Monitoring

powinien zawierać również ocenę realizacji poszczególnych celów strategicznych lub celów operacyjnych. Ocena taka powinna odbywać się w oparciu o wskaźniki dedykowane poszczególnym celom. Gminny Program Rewitalizacji Śródmieścia Człuchowa zawiera zestawienia wskaźników monitoringu realizacji celów dla poszczególnych celów operacyjnych. Poniższe zestawienie zawiera wartości bazowe, wartości docelowe oraz miernik aktualnej tendencji zmiany poszczególnych wskaźników. Kolor zielony oznacza pozytywną zmianę, natomiast czerwony stagnację lub zmiany o charakterze negatywnym.

Cele	Wskaźnik	Rodzaj wskaźnika	Wartość bazowa (2016 rok)	Wartość docelowa	Tendencja zmiany (2020 rok)
Wskaźniki monitoringu realizacji celów sfery społecznej.					
Cel operacyjny 1.1. Wzmacnianie instytucji rodziny, profilaktyka i przeciwdziałanie problemom społecznym w rodzinach	1. Liczba osób objętych usługami społecznymi (os.)	rezultatu	0	65	(-)
	2. Liczba zajęć kierowanych do mieszkańców Śródmieścia (szt.)	Produktu	0	150	(-)
	3. Liczba osób uczestniczących w zajęciach podtrzymujących aktywność umysłową i manualną (os.)	rezultatu	0	65	(-)
Cel operacyjny 1.2. Wzrost integracji i Aktywności społecznej	Liczba zorganizowanych spotkań wymiany doświadczeń (szt.).	produktu	0	4	(-)
	2. Liczba osób uczestniczących w spotkaniach wymiany doświadczeń i integracji społecznej (os.).	rezultatu	0	65	(-)
	3. Liczba zagospodarowanych podwórek (szt.).	produktu	0	6	↑
Cel operacyjny 1.3. Bogata oferta kulturalna i społeczna dla różnych grup wiekowych	1. Liczba osób z obszaru korzystających z oferty kulturalno-społecznej (os.).	rezultatu	0	35	(-)
	2. Liczba przedsięwzięć kulturalnych/ imprez plenerowych integrujących mieszkańców (szt.).	produktu	0	4	(-)

	3. Liczba przedsięwzięć społecznych tzw. czynów społecznych (szt.).	produktu	0	30	W trakcie
Wskaźniki monitoringu realizacji celów sfery gospodarczej.					
Cel operacyjny 1.4. Poprawa i ożywienie lokalnej przedsiębiorczości oraz aktywizacja zawodowa młodych ludzi z obszaru rewitalizacji.	1. Liczba zorganizowanych giełd pracy (szt.).	rezultatu	0	4	(-)
	2. Liczba przeprowadzonych szkoleń dla osób bezrobotnych (szt.).	produktu	0	4	(-)
	3. Liczba szkoleń dla przedsiębiorców (szt.).	produktu	0	4	(-)
Wskaźniki monitoringu realizacji celów sfery przestrzennej i technicznej.					
Cel operacyjny 2.1. Podniesienie standardów budynków mieszkalnych i użyteczności publicznej	1. Liczba obiektów kubaturowych objętych wsparciem (szt.).	produktu	0	12	↑
Cel operacyjny 2.2. Rozwinięcie infrastruktury społecznej, kulturalno–rekreacyjnej, technicznej i komunikacyjnej	1. Liczba miejsc aktywności ruchowej w obszarze (szt.).	produktu	0	4	↑
	2. Liczba zmodernizowanych ciągów komunikacyjnych (szt.).	produktu	0	4	↑
Wskaźniki monitoringu realizacji celów sfery środowiskowej					
Cel operacyjny 2.1. Podniesienie standardów budynków mieszkalnych i użyteczności publicznej	1. Liczba budynków wielorodzinnych, w których zlikwidowano źródła niskiej emisji CO ₂ (szt.)	rezultatu	0	2	W trakcie realizacji
Cel operacyjny 2.2. Rozwinięcie infrastruktury społecznej, kulturalno–rekreacyjnej i komunikacyjnej	1. Powierzchnia zagospodarowanych terenów zielonych (ha).	produktu	9,14	11,37	Wykonane
	2. Odsetek jednostek segregujących odpady (%).	rezultatu	57	80	↑

TABELA 5 Wskaźniki monitoringu realizacji celów

UWAGI:

Zastosowana w GPR ocena stopnia realizacji poszczególnych celów strategicznych i celów operacyjnych sprowadza się do pomiaru wskaźników będących bezpośrednim efektem realizacji poszczególnych przedsięwzięć rewitalizacyjnych. Trudno niestety na tej podstawie ocenić czy podjęte działania wpłynęły na redukcję lub zmianę nasilenia występowania negatywnych zjawisk na obszarze rewitalizacji. Efekty działań powinny być w klarowny sposób powiązane ze zmianami sytuacji społeczno-gospodarczej. W innym wypadku bardzo trudna staje się ocena efektywności podjętych interwencji. O ile bezpośrednio efekty poszczególnych działań są i będą mierzalne, to ewentualna zmiana sytuacji społecznej i gospodarczej nie ma określonego silnego powiązania przyczynowo – skutkowego z działaniami rewitalizacyjnymi.

Zmiana sytuacji społeczno-gospodarczej

Analiza zróżnicowania natężenia zjawisk kryzysowych na obszarze gminy oparta powinna być na analizie wskaźnikowej. Zgodnie z art. 4 ustawy wyznaczenie obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji prowadzone jest na podstawie analizy, w której wykorzystuje się obiektywne i weryfikowalne mierniki i metody badawcze, które są dostosowane do lokalnych uwarunkowań.¹ Oznacza, to że ustawodawca pozostawia lokalnym samorządom dosyć dużą swobodę w obliczaniu skali kryzysu w poszczególnych obszarach. Wyjście z założenia, że przyczyny zjawisk kryzysowych, ich zakres i natężenia w dużej mierze zależą od lokalnych uwarunkowań pozwala na ograniczone odniesienie do ponadgminnych mierników kryzysu lub na całkowitą rezygnację z nich.

Wartości wykorzystanych wskaźników w trakcie procesu rewitalizacji powinny podlegać analizie porównawczej i stanowią miernik zmian zachodzących na rewitalizowanym obszarze. Mierniki ten jest swoistym wskazaniem czy podejmowane przedsięwzięcia rewitalizacyjne przynoszą oczekiwany efekt i prowadzą do zmniejszenia natężenia zjawisk kryzysowych.

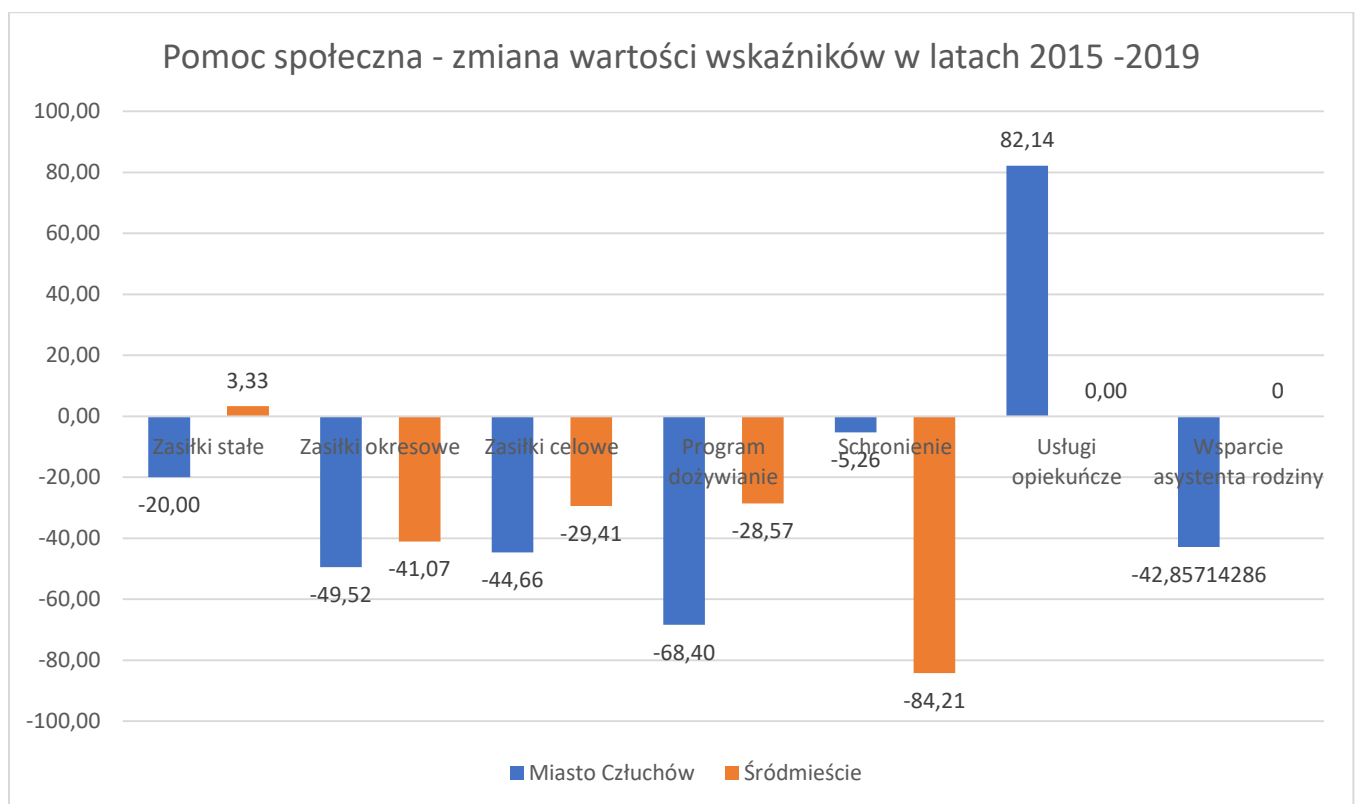
Na potrzeby oceny sytuacji społeczno-gospodarczej na obszarze rewitalizacji dokonano analizy porównawczej wskaźników wykorzystanych do szczegółowej diagnozy obszaru rewitalizacji. Wszystkie dane zostały doniesione także do wartości wskaźników dla całego miasta. Analiza natężenia negatywnych zjawisk rozpoczęto od oceny porównania pomocy społecznej na terenie śródmieścia. Porównywane dane pochodziły z roku 2015 (ostatnie dane wykorzystane do analizy negatywnych zjawisk w Gminnym Programie Rewitalizacji Śródmieścia Człuchowa) oraz danych z roku 2019.

¹ Delimitacja krok po kroku. Metoda wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji na potrzeby gminnych programów rewitalizacji, Praca zbiorowa pod redakcją Wojciecha Jarczewskiego, s 33

Świadczenie	Miasto 2015	Śródmieście 2015	Miasto 2019	Tendencja	Śródmieście 2019	Tendencja
Zasiłki stałe	130	30	104	spadkowa	31	wzrostowa
Zasiłki okresowe	208	56	105	spadkowa	33	spadkowa
Zasiłki celowe	309	68	171	spadkowa	48	spadkowa
Program dożywianie	633	91	200	spadkowa	65	spadkowa
Schronienie	19	19	18	spadkowa	3	spadkowa
Usługi opiekuńcze	56	23-41%	102	wzrostowa	39	-
Wsparcie asystenta rodziny	35	14-40%	20	spadkowa	2	spadkowa

TABELA 6. Rodzaje zasiłków oraz liczba beneficjentów w roku 2015 i 2019 – zestawienie.

RYSUNEK 1 Zmiany procentowe wskaźników w latach 2015-2019.²

Na etapie przygotowania Gminnego Programu Rewitalizacji Śródmieścia Człuchowa dokonano także ponownego pomiaru wskaźników dotyczących liczby rodzin objętych pomocą społeczną. Uzyskane dane z lat 2017, 2018 i 2018 porównano z danymi

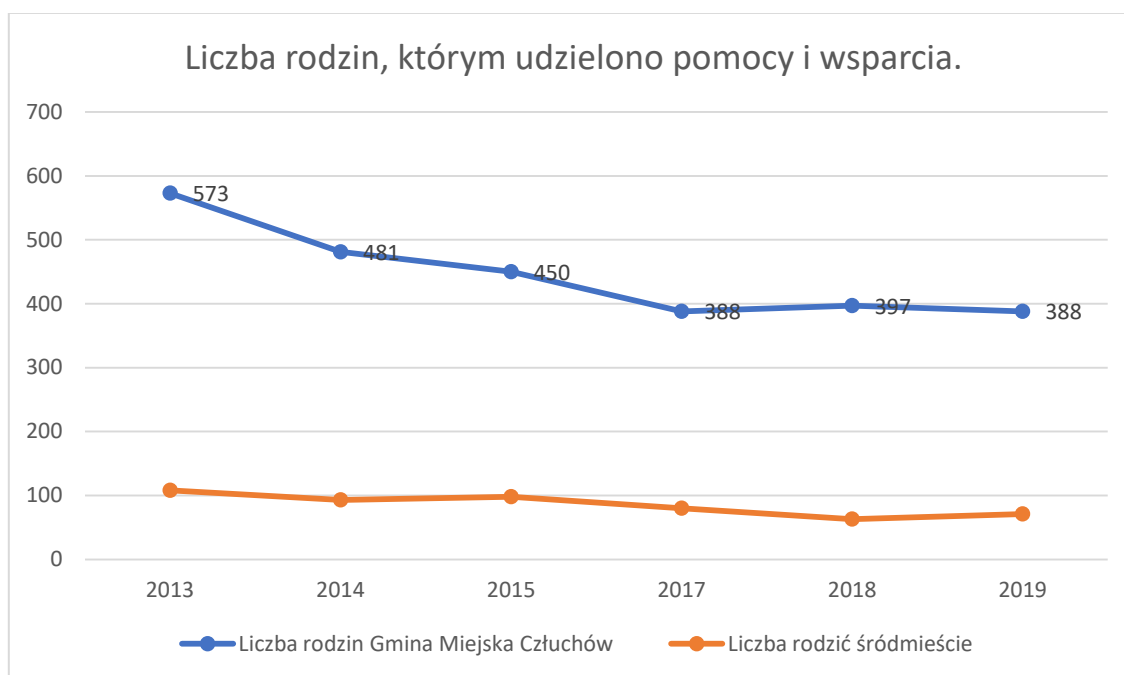
² Procentowe zmiany wskaźników odnoszą się do porównania wartości wskaźników dla obszaru Miasta Człuchów oraz obszaru śródmieścia. Porównywane zostały dane z roku 2015 (ostatnie dane wykorzystane w pogłębszej analizie obszaru przeprowadzonej na potrzeby GPR) oraz dane z roku 2019.

pochodzącymi z GPR. Poniższe zestawienia zawierają wszystkie zebrane dane zagregowane dla poziomu Miasta Człuchów oraz obszaru rewitalizacji.

	2013	2014	2015	2017	2018	2019
Liczba rodzin, którym udzielono pomocy i wsparcia (Miasto Człuchów)	573	481	450	388	397	388
Liczba osób w rodzinach (Miasto Człuchów)	1181	939	888	637	652	659
Liczba rodzin, którym udzielono pomocy i wsparcia (Śródmieście)	108	93	98	80	63	71
Liczba osób w rodzinach (Śródmieście)	214	187	196	147	109	130

TABELA 7 Liczba rodzin i osób, którym udzielono pomocy i wsparcia - zestawienie porównawcze

RYSUNEK 2 Liczba rodzin, którym udzielono pomocy i wsparcia na terenie miasta Człuchów i śródmieścia - analiza trendu

Już analiza danych dotyczących liczby rodzin, którym udzielono wsparcia w poszczególnych latach pokazuje, że istnieje wyraźny trend, który objawia się zmniejszającą się liczbą rodzin wymagających wsparcia. Jest to oznaka zmieniającej się sytuacji społecznej na obszarze rewitalizacji oraz wyłuszczenia się negatywnych zjawisk w sferze społecznej. Trudno jednak dopatrywać się przyczyn tej zmiany w działaniach rewitalizacyjnych. Tendencja ta ma charakter ciągły – zwłaszcza analizowana w perspektywie wskaźników dla całego miasta.

W przeciągu ostatnich lat systematycznie maleje też liczba osób i rodzin, którym przyznano wsparcie. Zjawisko to jest widoczne zarówno w przypadku liczby rodzin w perspektywie całego miasta jak i w perspektywie obszaru rewitalizacji.

Osoby i rodziny, którym przyznano świadczenie						
	2013	2014	2015	2017	2018	2019
Liczba rodzin (Gmina Miejska Człuchów)	646	534	479	388	397	388
Liczba osób w rodzinach	948	855	757	637	652	659
Liczba rodzin (śródmieście)	110	93	98	80	63	71
Liczba osób w rodzinach	218	187	196	147	109	130

TABELA 8 Osoby i rodziny którym przyznano świadczenie

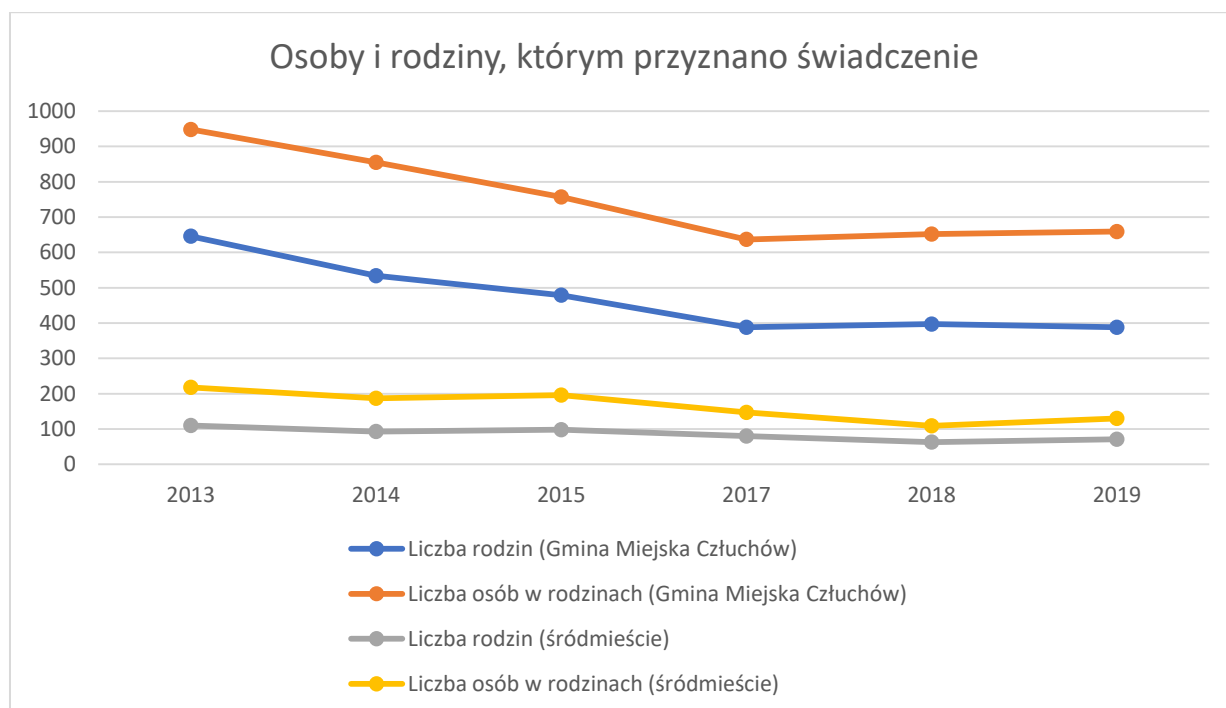

TABELA 9 OSOBY I RODZINY KTÓRYM PRYZNANO ŚWIADCZENIE - ANALIZA TRENDU

Zachodzące zmiany wydają się być bardziej wyraźne w perspektywie całego miasta, ale trzeba mieć na uwadze różnicę skali występowania działań pomocowych.

W katalogu wskaźników mieszczących się w pojęciu „Udzielono pomocy i wsparcia” znajduje się kilka przyczyn interwencji. Należą do nich: ubóstwo, bezrobocie, niepełnosprawność, długotrwała lub ciężka choroba, bezradność, alkoholizm, narkomania, potrzeba ochrony macierzyństwa, wielodzietność, bezdomność, opuszczanie zakładu karnego oraz przemoc w rodzinie. Nasilenie poszczególnych zjawisk obrazuje poniższa tabela. W ostatniej kolumnie wskazano także trend zmian poszczególnych wskaźników.

	2013	2014	2015	2017	2018	2019	Trend
Ubóstwo							
Liczba rodzin (Miasto Człuchów)	383	320	345	247	201	209	↓
Liczba osób w rodzinach (Miasto Człuchów)	815	665	745	405	338	319	↓
Liczba rodzin (Śródmieście)	92	79	77	59	40	58	↓
Liczba osób w rodzinach (Śródmieście)	92	162	151	101	68	96	↓
Bezrobocie							
Liczba rodzin (Miasto Człuchów)	282	245	218	178	161	148	↓
Liczba osób w rodzinach (Miasto Człuchów)	693	605	566	350	315	300	↓
Liczba rodzin (Śródmieście)	60	49	55	34	24	39	↓
Liczba osób w rodzinach (Śródmieście)	142	112	132	77	56	79	↓
Niepełnosprawność							
Liczba rodzin (Miasto Człuchów)	215	214	209	215	214	209	↔
Liczba osób w rodzinach (Miasto Człuchów)	322	311	312	322	311	312	↔
Liczba rodzin (Śródmieście)	45	35	48	45	35	48	↔
Liczba osób w rodzinach (Śródmieście)	63	50	69	63	50	69	↔
Długa lub ciężka choroba							
Liczba rodzin (Miasto Człuchów)	292	274	263	244	252	244	↓
Liczba osób w rodzinach (Miasto Człuchów)	510	472	440	364	370	356	↓
Liczba rodzin (Śródmieście)	68	56	47	42	33	49	↓
Liczba osób w rodzinach (Śródmieście)	124	115	88	58	48	70	↓
Bezradność							
Liczba rodzin (Miasto Człuchów)	79	68	59	34	33	34	↓
Liczba osób w rodzinach (Miasto Człuchów)	298	258	217	109	117	121	↓
Liczba rodzin (Śródmieście)	8	7	7	4	2	6	↓
Liczba osób w rodzinach (Śródmieście)	35	29	26	12	6	18	↓
Alkoholizm							
Liczba rodzin (Miasto Człuchów)	63	59	60	48	45	38	↓
Liczba osób w rodzinach (Miasto Człuchów)	78	76	80	57	49	44	↓
Liczba rodzin (Śródmieście)	9	11	9	8	3	5	↓
Liczba osób w rodzinach (Śródmieście)	12	13	13	8	3	5	↓
Narkomania							
Liczba rodzin (Miasto Człuchów)	0	1	0	0	0	0	↔
Liczba osób w rodzinach (Miasto Człuchów)	0	1	0	0	0	0	↔
Liczba rodzin (Śródmieście)	0	0	0	0	0	0	↔
Liczba osób w rodzinach (Śródmieście)	0	0	0	0	0	0	↔

Potrzeba ochrony macierzyństwa							
Liczba rodzin (Miasto Człuchów)	25	8	0	10	13	9	↓
Liczba rodzin (śródmieście)	0	0	0	1	0	0	↔
Wielodzietność							
Liczba rodzin (Miasto Człuchów)	29	30	18	8	10	6	↓
Liczba rodzin (śródmieście)	8	6	5	4	4	4	↓
Bezdomność							
Liczba rodzin (Miasto Człuchów)	23	26	26	31	26	16	↓
Liczba osób w rodzinach (Miasto Człuchów)	23	26	29	31	26	17	↓
Liczba rodzin (śródmieście)	23	26	26	0	0	0	↓
Liczba osób w rodzinach (Śródmieście)	23	26	29	0	0	0	↓
Opuszczanie zakładu karnego							
Liczba rodzin (Miasto Człuchów)	4	8	4	3	4	2	↓
Liczba osób w rodzinach (Miasto Człuchów)	7	13	4	3	4	2	↓
Liczba rodzin (śródmieście)	0	0	0	0	0	1	↑
Liczba osób w rodzinach (Śródmieście)	0	0	0	0	0	1	↑
Przemoc w rodzinie – ofiary przemocy							
Liczba rodzin (Miasto Człuchów)	13	16	5	4	3	6	↓
Liczba osób w rodzinach (Miasto Człuchów)	39	44	20	8	13	15	↓
Liczba rodzin (śródmieście)	1	0	0	0	0	0	↔
Liczba osób w rodzinach (Śródmieście)	0	0	0	0	0	0	↔

TABELA 10 Powody udzielania pomocy i wsparcia - analiza trendu

Jak można zauważyć, większość wskaźników mierzonych na obszarze rewitalizacji ma tendencje spadkowe. Oznacza, to oczywiście, że negatywne zjawiska występujące w sferze społecznej na przestrzeni ostatnich lat uległy ograniczeniu. Trudno jednak w tym przypadku dopatrywać się bezpośredniego związku przyczynowo - skutkowego pomiędzy przedsięwzięciami rewitalizacyjnymi a wskazaniem nasilenia poszczególnych negatywnych zjawisk. Co prawda jednoznaczna odpowiedź na pytanie o przyczynę takiego stanu rzeczy jest trudna, ale można z dużą dozą prawdopodobieństwa odnieść je do zmian społeczno-gospodarczych zachodzących w skali makro. To właśnie w zmianach zachodzących w skali całego kraju należy szukać przyczyn poprawy na obszarze rewitalizacji.

Na tym tle interesujące jest zestawienie struktur bezrobocia w roku 2013 (dane wykorzystane przy pogłębionej analizie obszaru rewitalizacji w ramach GPR) i roku 2019. Jak obrazuje to poniższe zestawienie zarówno wskaźnik osób długotrwale bezrobotnych wśród osób w wieku produkcyjnym jak i odsetek osób bezrobotnych do 30 roku życia (w ogólnej liczbie bezrobotnych mają tendencję spadkową). Prawie dwukrotnie wzrósł jednak odsetek osób z wykształceniem wyższym w ogólnej liczbie bezrobotnych.

Porównanie struktury bezrobocia na terenie śródmieścia dane za rok 2013 i 2019	
2013	2019
Udział długotrwale bezrobotnych wśród osób w wieku produkcyjnym (%)	
3,92%	2,12%
Odsetek osób bezrobotnych do 30 roku życia w ogólnej liczbie bezrobotnych (%)	
30,20%	24,4%
Odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem wyższym w ogólnej liczbie bezrobotnych (%)	
13,3	21,1%

TABELA 11. Struktura bezrobocia na terenie śródmieścia w latach 2013 i 2019

Część analizowanych danych była wykorzystywana na etapie tworzenia Gminnego Programu Rewitalizacji Śródmieścia w procesie pogłębionej analizy obszaru. W procesie ewaluacji powinno poddać się analizie porównawczej zwłaszcza wskaźniki, które obrazują zmianę w różnych sferach. Porównanie to jest szczególnie wartościowe zwłaszcza jeżeli dane te odnoszą się do wskaźników realizacji poszczególnych celów GPR. Pomimo, że w przypadku analizowanego dokumentu do realizacji poszczególnych celów odnoszą się tylko wskaźniki produktu i rezultatu³ i niemożliwe jest (zwłaszcza w doniesieniu do wskaźników społecznych) dokonanie oceny czy efektem podjętych działań jest osiągnięcie oczekiwanej zmiany na analizowanym obszarze, dokonano porównań wybranych wartości. Celem tego porównania była ocena kierunku zmian w poszczególnych sferach. Poza zjawiskami społecznymi analizie poddano także wybrane kwestie obrazujące zjawiska gospodarcze, środowiskowe oraz przestrzenne i techniczne.

Jak obrazuje to poniższa tabela, liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą zarejestrowanych w CEIDG na przestrzeni ostatnich lat znacząco zmalała. Nie wpłynęło to jednak na wysokość przypisu podatkowego (co zapewne jest wynikiem zmian w stawkach podatkowych).

	Wysokość przypisu podatkowego	Liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą zarejestrowanych w CEIDG
2017	1 062 978,00 zł	273
2019	1 133 571,54 zł	237

TABELA 12. Liczba osób fizycznie prowadzących działalność gospodarczą. Analiza porównawcza w latach 2017-2019.

Zmiany w sferze przestrzennej, środowiskowej i technicznej

Dane dotyczące oceny sytuacji gospodarczej pokazują, że zmiany społeczne i ekonomiczne są widoczne równie mocno jak miało to miejsce w przypadku wskaźników obrazujących sytuację społeczną. Danym mniej narażonymi na wpływ czynników zewnętrznych są dane obrazujące zmiany w systemie środowiskowym, przestrzennym i technicznym. Ich charakter

³ Gminny Program Rewitalizacji Śródmieścia w Człuchowie zawiera informację dotyczącą oceny realizacji poszczególnych celów GPR na podstawie wskaźników produktu i rezultatu. Nie odnoszą się one jednak do oceny sytuacji na obszarze rewitalizacji a jedynie do realizacji poszczególnych zadań.

jest w dużym stopniu lokalny i zmiany zachodzące w tych obszarach są zdecydowanie bardziej jednowymiarowe.

Analiza obszaru zdegradowanego w systemie środowiskowym.	2016	2019	trend
Powierzchnia ogółem jednostki urbanistycznej w ha	35,5	35,5	bez zmian
Powierzchnia publicznych terenów zieleni miejskiej w ha*	9,14	10,68	rośnie
Udział powierzchni publicznych terenów zieleni w ogólnej powierzchni jednostki %	25,7	30,09	rośnie
Powierzchnia publicznych terenów zielonych pozostająca do zagospodarowania w ha**	2,23	0,69	maleje
Udział powierzchni terenów zieleni do zagospodarowania do powierzchni ogólnej jednostki %	6,3	1,96	maleje
Liczba osób zamieszkałych w jednostce	3062	3301	rośnie
Liczba jednostek ewidencyjnych w systemie gospodarowania odpadami komunalnymi (wg deklaracji)***	203	nd	nd
Liczba jednostek ewidencyjnych deklarujących selektywne zbieranie odpadów komunalnych	115	nd	nd
Liczba jednostek ewidencyjnych deklarujących nieselektywne zbieranie odpadów komunalnych	88	nd	nd
Udział jednostek deklarujących selektywne zbieranie odpadów w ogólnej liczbie jednostek w systemie %	57	nd	nd
Liczba budynków podłączonych do sieci ZEC	75	83	rośnie
Liczba budynków podłączonych do sieci wod-kan	138	138	bez zmian
Liczba budynków niepodłączonych do sieci ZEC	63	55	maleje
Liczba budynków niepodłączonych do sieci wod-kan	0	0	bez zmian
Liczba budynków planowanych do podłączenia do sieci ZEC	3	4	rośnie

TABELA 13. Wskaźniki obrazujące sytuację obszaru zdegradowanego w podsystemie środowiskowym. Porównania danych z roku 2016 i 2019

Dane odnoszące się do zjawisk występujących w podsystemie środowiskowym pokazują, że na analizowanym obszarze zachodzą pozytywne zmiany. Dotyczą one zwłaszcza zwiększającego się udziału terenów zielonych oraz zmian w ilości budynków podłączonych do sieci ZEC. Nie mierzalne stały się zmiany dotyczące kwestii związanych z zagospodarowaniem odpadów komunalnych. Jest tak ze względu na fakt, że selektywne zbieranie odpadów komunalnych od początku roku 2020 stało się obowiązkiem ustawowym⁴. Zmiany zachodzące w podsystemie środowiskowym są efektem przedsięwzięć rewitalizacyjnych i prowadzą do zredukowania nasilenia negatywnych zjawisk.

Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku danych obrazujących zmiany w podsystemie technicznym. Opis sytuacji w jakiej znajdowały się w 2016 roku budynki mieszkalne, który został przytoczony w Gminnym Programie Rewitalizacji Śródmieścia w Człuchowie⁵ sugerował ich postępującą degradację, wynikającą między innymi z wieku budynków. Ich stan techniczny był oczywiście przyczynkiem do zaplanowanych działań rewitalizacyjnych. Jak obrazuje to poniższa tabela, liczba budynków wymagających remontu

⁴ Nowelizacja ustawy z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach od 1 stycznia 2020 roku nałożyła na właścicieli nieruchomości, którzy dotychczas deklarowali zmieszany sposób zbierania odpadów komunalnych, obowiązek selektywnej zbiórki odpadów.

⁵ Opis znajduje się na stronie 46 GPR.

uległa zmniejszeniu. Spowodowało to oczywiście także zmianę udziału budynków wielorodzinnych wymagających remontu do ogólnej liczby budynków mieszkalnych. Trend jest więc pozytywny a przyczyny zmiany stanu rzeczy także należy szukać w podejmowanych działaniach rewitalizacyjnych.

Dane za rok	Jednostka urbanistyczna	Liczba budynków mieszkalnych wg meldunków	Liczba budynków wymagających remontów	Udział budynków wielorodzinnych wymagających remontu do ogólnej liczby budynków mieszkalnych
2016	Śródmieście	159	32	20,1
2020	Śródmieście	159	27	16,98

TABELA 14 Analiza porównawcza obszaru zdegradowanego w podsystemie technicznym.

Zmiany zachodzące na obszarze rewitalizacji pokazują, że tkanka miejska ewoluuje. Nie zawsze zmiany można jednoznacznie skategoryzować. O ile w większości przypadków jesteśmy w stanie ocenić czy kierunek zmian jest pozytywny czy też nie, to w przypadku niektórych zjawisk nie powinno się dokonywać takiej oceny. Jest tak zwłaszcza w kwestiach zmian własnościowych dotyczących nieruchomości. Tylko i wyłącznie w celu uzupełnienia opisu, należy zaznaczyć, że na przestrzeni trzech lat nastąpiły zmiany własnościowe dotyczące lokali gminnych. Ich liczba w budynkach wspólnot mieszkaniowych uległ zmniejszeniu. Dane przedstawione w poniższej tabeli pokazują, że stan posiadania gminy zmniejszył się. Jest to efekt sprzedaży dwóch lokali mieszkalnych.

Lp.	Usytuowanie budynku	Ilość lokali w budynku	Ilość lokali w budynku	Ilość lokali gminy	Ilość lokali gminy	Łączna powierzchnia lokali Gminy Miejskiej Człuchów	Łączna powierzchnia lokali Gminy Miejskiej Człuchów
		2017	2019	2017	2019	2017	2019
1.	ul. Szczecińska nr 2	6	6	2	2	171,73 m ²	171,73 m ²
2.	ul. Szczecińska nr 3	4	4	1	1	50,55 m ²	50,55 m ²
3.	ul. Szczecińska nr 7	7	7	3	3	162,69 m ²	162,69 m ²
4.	ul. Szczecińska nr 12	24	24	3	3	166,57 m ²	166,57 m ²
5.	ul. Szczecińska nr 19	4	4	1	1	47,48 m ²	47,48 m ²
6.	ul. Szczecińska nr 21	9	9	3	3	146,99 m ²	146,99 m ²
7.	ul. Szczecińska nr 22	18	18	2	2	47,17 m ²	47,17 m ²
8.	ul. Sobieskiego nr 1 / ul. Szczecińska nr 14	46	46	8	7	327,76 m ²	304,42* m ²
9.	ul. Sobieskiego nr 8	39	39	9	9	345,15 m ²	345,15 m ²
10.	ul. Sobieskiego nr 2	26	26	4	4	186,78 m ²	186,78 m ²

11.	ul. Traugutta nr 6	13	13	4	4	127,09 m ²	127,09 m ²
12.	ul. Traugutta nr 7A	90	90	16	15	632,94 m ²	597,64* m ²
ŁĄCZNIE:		286	286	56	54	2 412,90 m ²	2.354,26

TABELA 15. Zestawienie lokali gminy usytuowanych w budynkach wspólnot mieszkaniowych położonych w obszarze zdegradowanym.

Zmiany danych delimitacyjnych dotyczących obszaru rewitalizacji

Istotnym wskaźnikiem zachodzących zmian powinny być zmiany poszczególnych wskaźników, które zostały wykorzystane do delimitacji obszaru zdegradowanego. Wszystkie analizy wykonane powyżej odnoszą się do pogłębionej analizy tego obszaru. W dużej części dane te się pokrywają. Należy jednak zaznaczyć, że w trakcie przygotowywania tego raportu część danych była niedostępna lub trudna do skompletowania. Jak zaznaczono już wcześniej wskaźniki wykorzystane w trakcie delimitacji nie zostały w GPR wykorzystane jako mierniki zmiany na obszarze. Dlatego też będą one w tym miejscu użyte jedynie do ogólnej oceny zmian zachodzących na analizowanym obszarze. Wśród danych nie przytoczonych wcześniej znajdują się między innymi dane dotyczące liczby osób k

Poniższe zestawienie zawiera wybrane wskaźniki, które zostały wykorzystane na etapie delimitacji. Zmiany ich wartości obrazują w pewnym sensie zmiany zachodzące na obszarze rewitalizacji.

Zmiany wartości wskaźników delimitacyjnych			
Wskaźnik	Wartość w 2015	Wartość w 2019	Trend zmian
Liczba osób korzystających z zasiłków pomocy społecznej na 1 tyś. ludności	54	21,5	maleje
Udział długotrwale bezrobotnych wśród osób w wieku produkcyjnym	3,92	2,11	maleje
Liczba przestępstw przeciwko rodzinie i opiece na 10 tyś ludności	46	24,23	maleje
Liczba przestępstw na 1 tyś ludności	29,4	63,61	rośnie
Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej na 100 osób	7	7,17	rośnie
Odsetek osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności	30,73	26,44	maleje
Udział budynków wybudowanych przed 1970 r. do ogólnej liczby budynków	44,4	44,4	bez zmian

TABELA 16. Zmiany wybranych wskaźników delimitacyjnych na obszarze śródmieścia⁶

O ile większość kierunków zachodzących zmian należy uznać za pozytywne, to należy zwrócić uwagę na dane dotyczące liczby przestępstw na 1 tys. Ludności. Ponad dwukrotny wzrost wartości wskaźnika skłoniła do pogłębienia analizy tego problemu. Zamieszczony poniżej wykres pokazuje, że zmiana nie była jednorazowa, ale ma charakter stałego trendu.

⁶ Zestawienie na podstawie danych dostarczonych przez Urząd Miejski w Człuchowie

RYSUNEK 3. Liczba przestępstw na obszarze rewitalizacji.

UWAGI:

Reasumując należy uznać, że większość danych obrazujących sytuację społeczną i gospodarczą pokazuje, że sytuacja na obszarze rewitalizacji ulega systematycznej poprawie. Podobnie jest w przypadku danych odnoszących się do analizy podsystemów przyrodniczych czy technicznych. W przypadku kwestii społecznych martwić może jednak wzrastająca liczba przestępstw. Należy też zaznaczyć, że o ile zmiany o charakterze technicznym i infrastrukturalnym są wypadkową działań rewitalizacyjnych, to zmiany w sferze społecznej należy wiązać raczej z wpływem zjawisk społecznych i ekonomicznych występujących w sferze makro.

3. REWITALIZACJA W OCZACH MIESZKAŃCÓW– ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ EWALUACYJNYCH

Ważnym elementem oceny stopnia realizacji Gminnego Programu Rewitalizacji jest ocena różnych aspektów jego realizacji w oczach mieszkańców. W trakcie realizowanych badań jakościowych, podjęto próbę oceny realizacji różnych aspektów realizacji GPR. Szczególny nacisk położono na analizę wskaźników rozpoznawalności działań rewitalizacyjnych, osiągniętych efektów działań oraz stopnia poinformowania mieszkańców o podjętych działaniach. Analizy jakościowe miały na celu wskazanie sytuacji kryzysowych, które pojawiły się w trakcie realizacji, oceny założeń obowiązującego GPR oraz wskazania elementów i działań, które mogłyby być dodatkowo podjęte (lub rozszerzone w ramach już realizowanych już prac), aby jeszcze skuteczniej ograniczać występowanie negatywnych zjawisk na obszarze rewitalizacji.

Analiza danych ilościowych

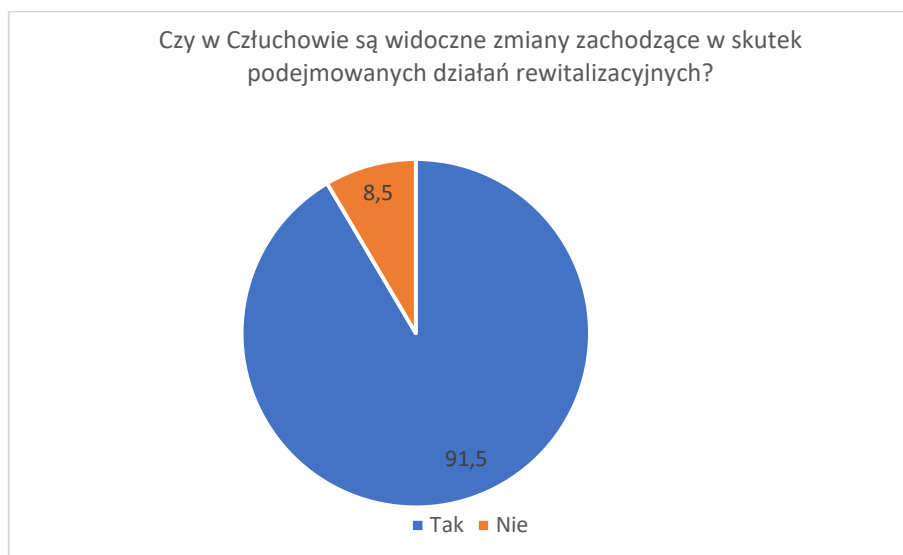
W przedsięwzięciach konsultacyjnych zrealizowano badanie ankietowe, w trakcie których wykorzystano dwie metody badawcze. Większość ankiet zrealizowane metodą CAWI CAWI (Computer – Assisted Web Interview). Metoda ta opiera się ona na wykorzystaniu kwestionariuszy internetowych, które były dostępne dla osób chętnych do udziału w badaniu przez okres 10 dni. Badania te zostały też uzupełnione kilkudziesięcioma kwestionariuszami zrealizowanymi metodą PAPI. W tym przypadku wywiady zostały przeprowadzone na podstawie tradycyjnych ankiet. Kształt i zawartość kwestionariuszy była w obu przypadkach identyczna. Należy zaznaczyć, że udział w badaniu był dobrowolny i anonimowy a uzyskane dane nie mogą być traktowane jak wynik badania o charakterze reprezentatywnym. Uzyskane odpowiedzi niosą jednak ze sobą stosunkowo dużą wartość diagnostyczną, zwłaszcza w charakterze oceny kierunków działań i ich rozpoznawalności.

Pytania umieszczone w kwestionariuszu ankiety można podzielić na cztery części. Pierwsza z nich dotyczyła diagnozy rozpoznawalności Gminnego Programu Rewitalizacji oraz oceny stopnia poinformowania mieszkańców o podejmowanych działaniach. Respondenci zapytani o to czy wiedzą, że część miasta poddawana jest działaniom rewitalizacyjnym w zdecydowanej większości uznali, że posiadają taką wiedzę. Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku oceny zachodzących zmian.

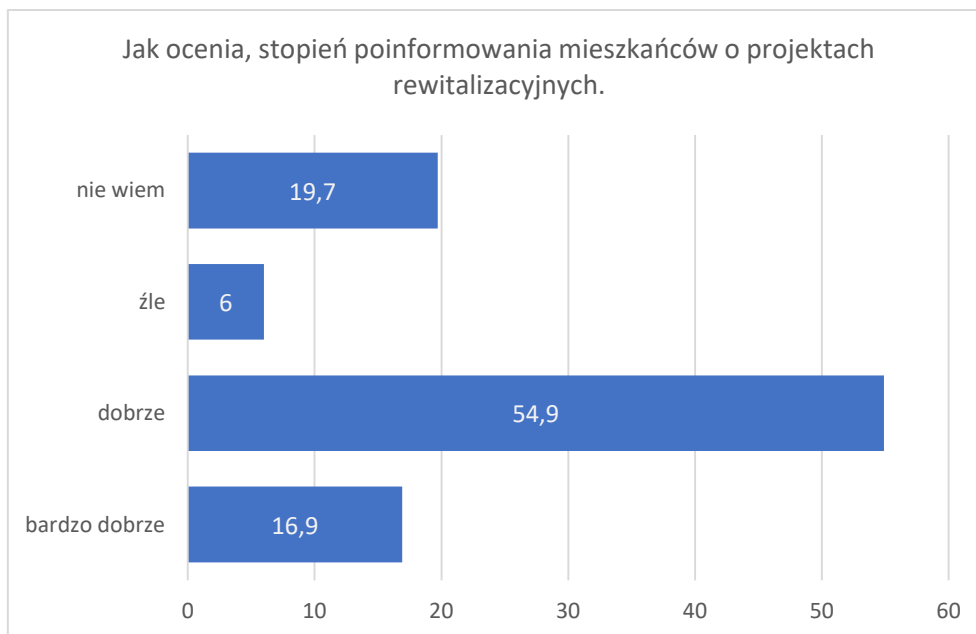
RYSUNEK 4. Wiedza mieszkańców na temat faktu realizacji GPR.

RYSUNEK 5. Widoczność zmian zachodzących na skutek działań rewitalizacyjnych.

W tym przypadku odsetek twierdzących odpowiedzi był jeszcze większy i wyniósł ponad 91%. Respondenci zostali też poproszeni o udzielenie odpowiedzi na pytanie o ocenę stopnia poinformowania o realizowanych projektach rewitalizacyjnych. Rozkład odpowiedzi na to pytanie obrazuje poniższe zestawienie (rysunek 5).

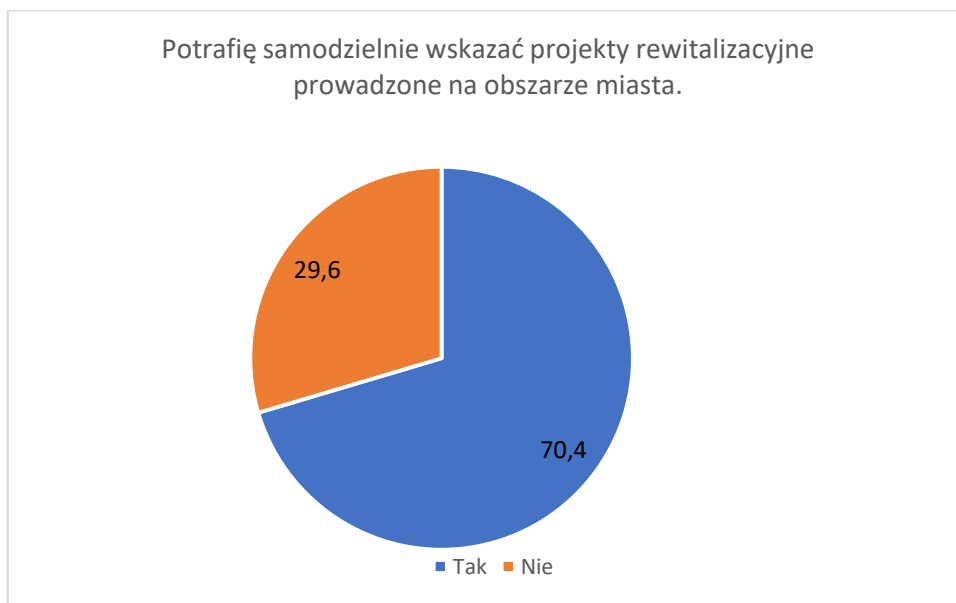
RYSUNEK 6. Ocena stopnia poinformowania mieszkańców o projektach realizacyjnych.

Jak obrazują to zebrane dane, ponad połowa (54,9%) osób biorących udział w badaniu dobrze ocenia sposób informowania mieszkańców o podejmowanych działaniach rewitalizacyjnych. Blisko 17% ocenia te działania bardzo dobrze. Oceny negatywnej udzieliło zaledwie 6 % respondentów. Co piąta badana osoba nie potrafiła jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie.

Drugą grupę pytań stanowiły pytania, których zadaniem było zidentyfikowanie czy oprócz twierdzeń o posiadanej wiedzy na temat faktu realizacji przedsięwzięć rewitalizacyjnych, respondenci potrafią wskazać konkretne realizowane zadania oraz jakie są to według nich przedsięwzięcia. Pierwsze z tych zagadnień zostało sprowadzone do pytania o to czy osoby biorące udział w badaniu są w stanie wskazać realizowane projekty na obszarze rewitalizacji. Jak obrazują to poniższe wyniki, zdecydowana większość respondentów (ponad 70%) uznała, że potrafi samodzielnie wskazać takie zadania. Szczególnie interesujące są jednak konkretne wskazania, których dokonała ta grupa badanych. Należy zaznaczyć, że wskazania te nie były w jakikolwiek sposób sugerowane a przedstawiona na rysunku 7 kafeteria jest efektem analizy pytania otwartego. Respondenci w tym przypadku mogli udzielić kilku odpowiedzi i na przykładzie części uzyskanych wskazań należy stwierdzić, że tak właśnie było. Jak obrazują to uzyskane odpowiedzi aż 42,2% wskazań stanowił remont Miejskiego Domu Kultury. Przedsięwzięcie to jest zdecydowanie najbardziej spektakularne i było

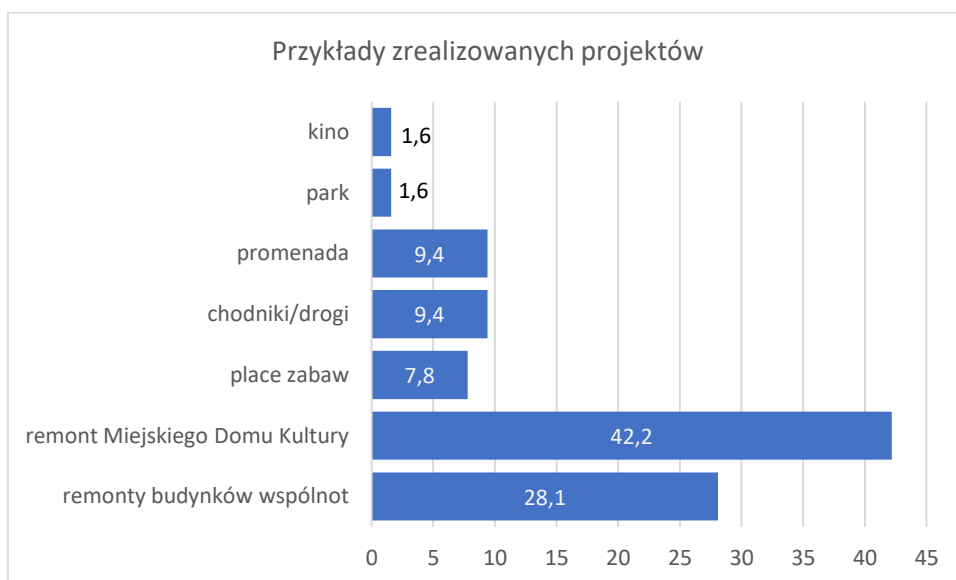

wskazywane równie często przez osoby bezpośrednio związane z obszarem rewitalizacji, jak i te, które nie deklarowały jakiegokolwiek związku.

RYSUNEK 7 ocena umiejętności samodzielnego wskazania projektów rewitalizacyjnych na obszarze miasta.

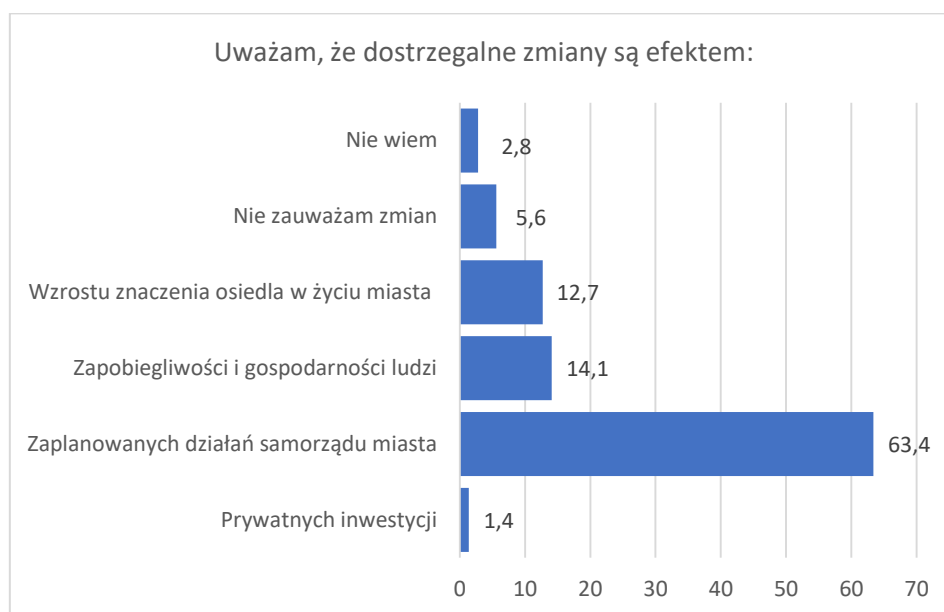
Przedsięwzięcie to stanowi swoisty symbol rewitalizacji i jest też bardzo pozytywnie oceniane (co znajduje też potwierdzenia w analizie danych jakościowych). Drugim najczęstszym wskazaniem respondentów były remonty budynków wspólnot mieszkaniowych (28,1% wskazań). Respondenci wskazywali też na remonty chodników i dróg (9,4%), promenadę (9,4%), place zabaw (7,8%) oraz kino i park (łącznie 3,2% wskazań).

RYSUNEK 8. Przykłady realizowanych projektów rewitalizacyjnych wskazane przez mieszkańców.

Trzecią grupę pytań stanowiły zagadnienia związane z oceną przedsięwzięć rewitalizacyjnych oraz ich wpływu na rzeczywistość społeczną i ekonomiczną. W tej grupie pytań znalazło się także pytanie o źródło zmian, które zachodzą na obszarze rewitalizacji. To zagadnienie zostało sprowadzone do próby oceny czego efektem są zmiany zachodzące na obszarze rewitalizacji. Jak można było się tego spodziewać, większość osób biorących udział w badaniu wskazała na zaplanowane działania samorządu miasta (63,4%). Co ciekawe stosunkowo dużo wskazań uzyskały odpowiedzi: „zapobiegliwość i gospodarność ludzi” (14,1%) oraz „wzrost znaczenia osiedla w życiu miasta” (12,7%). Ponad 5% mieszkańców stwierdziło, że nie zauważyło jakichkolwiek zmian a 1,4% wskazało, że zmiany są efektem prywatnych inwestycji. Część osób biorących udział w badaniu nie potrafiło wskazać czego efektem są zachodzące zmiany.

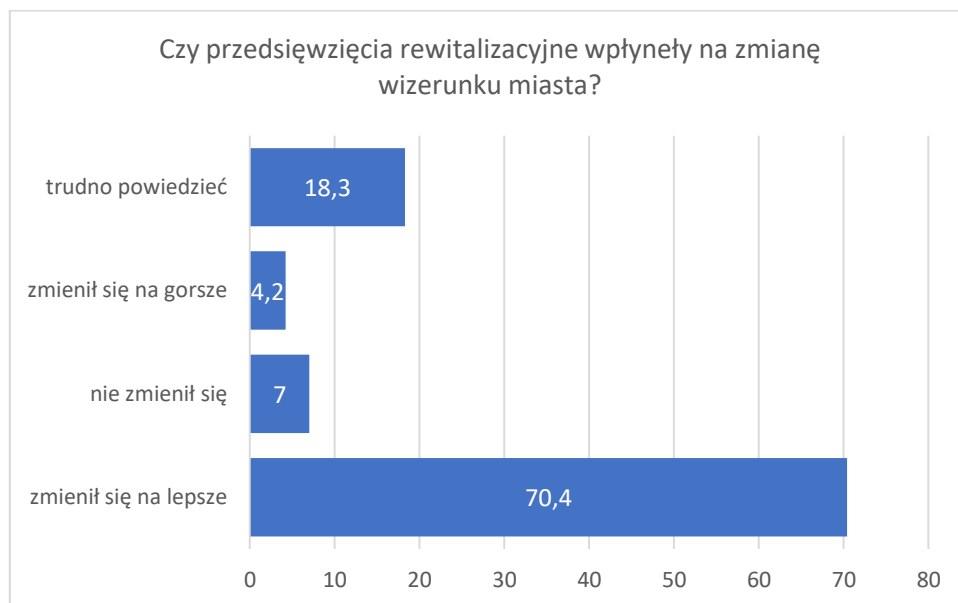

RYSUNEK 9. Diagnoza przyczyn zmian zachodzących na obszarze rewitalizacji.

Oceniając przedsięwzięcia rewitalizacyjne respondenci zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi na dwa pytania. Pierwsze z nich (rysunek 9) obrazuje wpływ przedsięwzięć rewitalizacyjnych na zmianę wizerunku miasta. W tym przypadku 70,4% odpowiedzi stanowiły oceny pozytywne, wskazujące na pozytywne zmiany wizerunkowe. Zmiany na gorsze zauważyło zaledwie 4,2% badanych. 7% uczestników badania nie zauważyła zmian wizerunkowych. Ponad 18% respondentów nie potrafiło udzielić jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie. Szczególnie dużą wartość diagnostyczną mają jednak odpowiedzi udzielone na pytanie o wpływ działań rewitalizacyjnych (rysunek 10). Najwięcej wskazań w tym przypadku uzyskała odpowiedź łącząca działania rewitalizacyjne z poprawą stanu

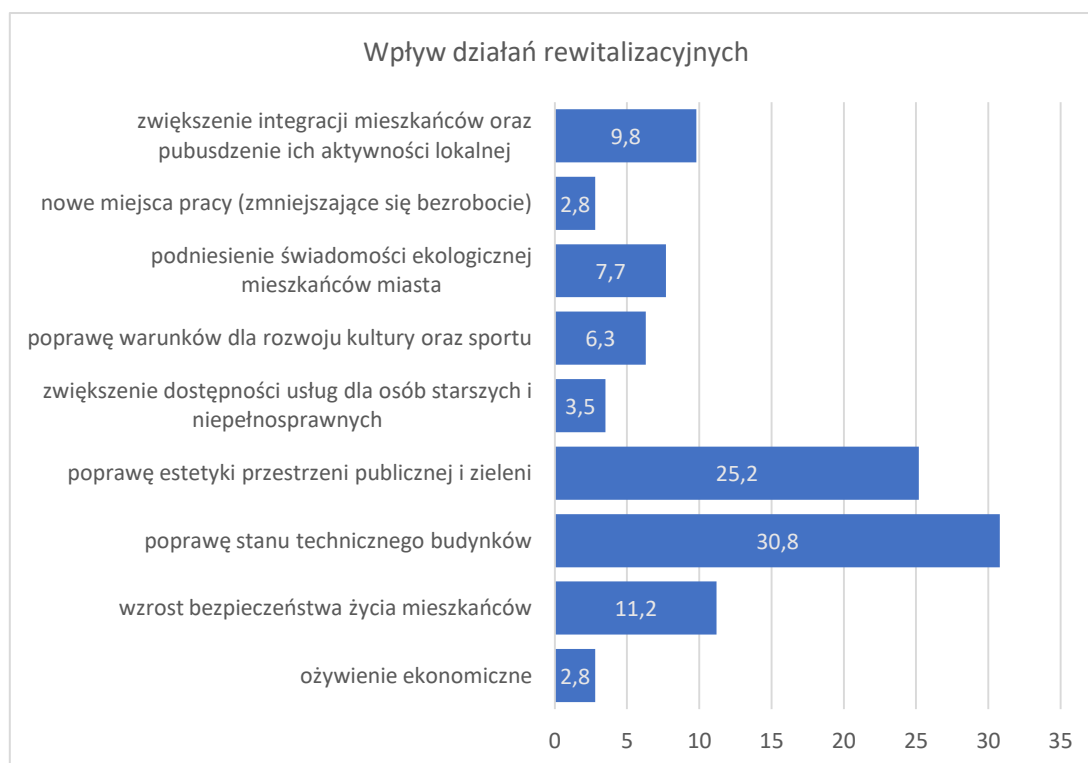
technicznego budynków (30,8%). Respondenci zauważyli też znaczący wpływ działań rewitalizacyjnych na poprawę estetyki przestrzeni publicznej i zieleni (25,2%). Relatywnie dużo wskazań uzyskały też „wzrost bezpieczeństwa życia mieszkańców (11,2%) oraz zwiększenie integracji mieszkańców oraz pobudzenie ich aktywności lokalnej (9,8%).

RYSUNEK 10. Wpływ przedsięwzięć rewitalizacyjnych na zmianę wizerunku miasta.

Wśród kafeterii odpowiedzi znalazło się też m. in. podniesienie świadomości ekologicznej mieszkańców (7,7%) oraz poprawa warunków dla rozwoju kultury oraz sportu (6,3%). Co szczególnie interesujące, ta ostatnia odpowiedź nie pokrywa się ilościowo z poziomem rozpoznawalności poszczególnych zadań (najwięcej wskazać dla remontu MDK).

RYSUNEK 11. Wpływ działań rewitalizacyjnych.

Analiza danych pokazuje, że zmiany zachodzące na obszarze rewitalizacji są zauważalne. Realizacja Gminnego Programu Rewitalizacji kojarzona jest w większości przypadków z działaniami samorządu a trend i kierunek zmian jest oceniany zdecydowanie pozytywnie. Jest to znaczące zwłaszcza w kontekście faktu, że nie wszystkie osoby biorące udział w badaniu były związane bezpośrednio obszarem rewitalizacji⁷.

Analiza danych jakościowych

Jak zaznaczono to w pierwszym rozdziale, w trakcie przygotowanie tego raportu przeprowadzono także analizy o charakterze jakościowym. W niniejszej analizie uwzględniono zarówno indywidualne wywiady pogłębione, spotkania konsultacyjne jak i wywiady fokusowe. O ile w ocenie efektów realizacji GPR najlepiej posłużyć mogą dane zastane i analiza danych o charakterze ilościowym, to w przypadku zasadności działań, przebiegu realizacji działań oraz oceny ich kierunku przydatne mogą okazać się dane uzyskane metodami jakościowymi.

W trakcie realizowanych badań jakościowych, podjęto próbę oceny realizacji obowiązującego GPR oraz wskazania zadań, które w największym stopniu spełniły

⁷ Według przeprowadzonych analiz statystycznych ponad 16% osób biorących udział w badaniu deklorowało, że nie jest w żaden sposób związane z obszarem rewitalizacji.

pokładane w nich oczekiwania. Dokonano także próby określenia działań, które mogłyby być dodatkowo podjęte. Analizy tej dokonano zarówno w kontekście podtrzymania trwałości efektów GPR, ale także w kontekście ewentualnych zmian w treści dokumentu.

Poniżej zaprezentowano podsumowanie najważniejszych efektów prac i dyskusji. Podzielone zostały one na trzy części. Pierwsza odnosi się do oceny przebiegu realizacji działań zapisanych w GPR, druga do próby swoistej oceny problemów trapiących obszar rewitalizacji oraz stopnia trafności wcześniejszej diagnozy, a trzecia do oceny konieczności przeprowadzenia aktualności dokumentu.

REALIZACJA GPR

Zdaniem uczestników badań jakościowych realizacja Gminnego Programu Rewitalizacji przebiega planowo i realizacja poszczególnych przedsięwzięć nie jest zagrożona. Co prawda jest pewne opóźnienie w realizacji niektórych zadań, ale nie jest ono duże i generalnie sprowadza się do opóźnienia realizacji działań o charakterze społecznym. Część osób zwraca jednak uwagę na fakt, że nie są realizowane przedsięwzięcia o charakterze uzupełniającym. Uczestnicy badania zwrócili też uwagę na fakt relatywnie małego zaangażowania mieszkańców – chociaż w dużej części jest to spowodowane faktem, że w czasie przeprowadzania badania nie były jeszcze realizowane zadania zaplanowane w ramach elementu elastyczności. W ocenie uczestników badań, do elementów, których realizacja w największym stopniu przyczyniła się do osiągnięcia zaplanowanych rezultatów zaliczyć należy:

- Realizacja prac związanych z remontami budynków zarządzanych przez wspólnoty mieszkaniowe
- Rozwój terenów zielonych i rekreacyjnych
- Inwestycje w infrastrukturę Miejskiego Domu Kultury (stworzenie warunków do utworzenia Centrum Rodzin)
- Utworzenie przestrzeni publicznej dla mieszkańców śródmieścia

W ocenie osób badanych realizacja założeń GPR nie jest zagrożona i przebiega w sposób planowy. W trakcie rozmów i wywiadów pojawiły się sugestie, że w przyszłości w większym stopniu w poszczególne przedsięwzięcia powinni być zaangażowani mieszkańcy. Zwrócono też uwagę na konieczność weryfikacji wartości wskaźników społecznych i ekonomicznych, które były wykorzystywane na etapie delimitacji i pogłębionej analizy obszaru. Weryfikacja miałaby

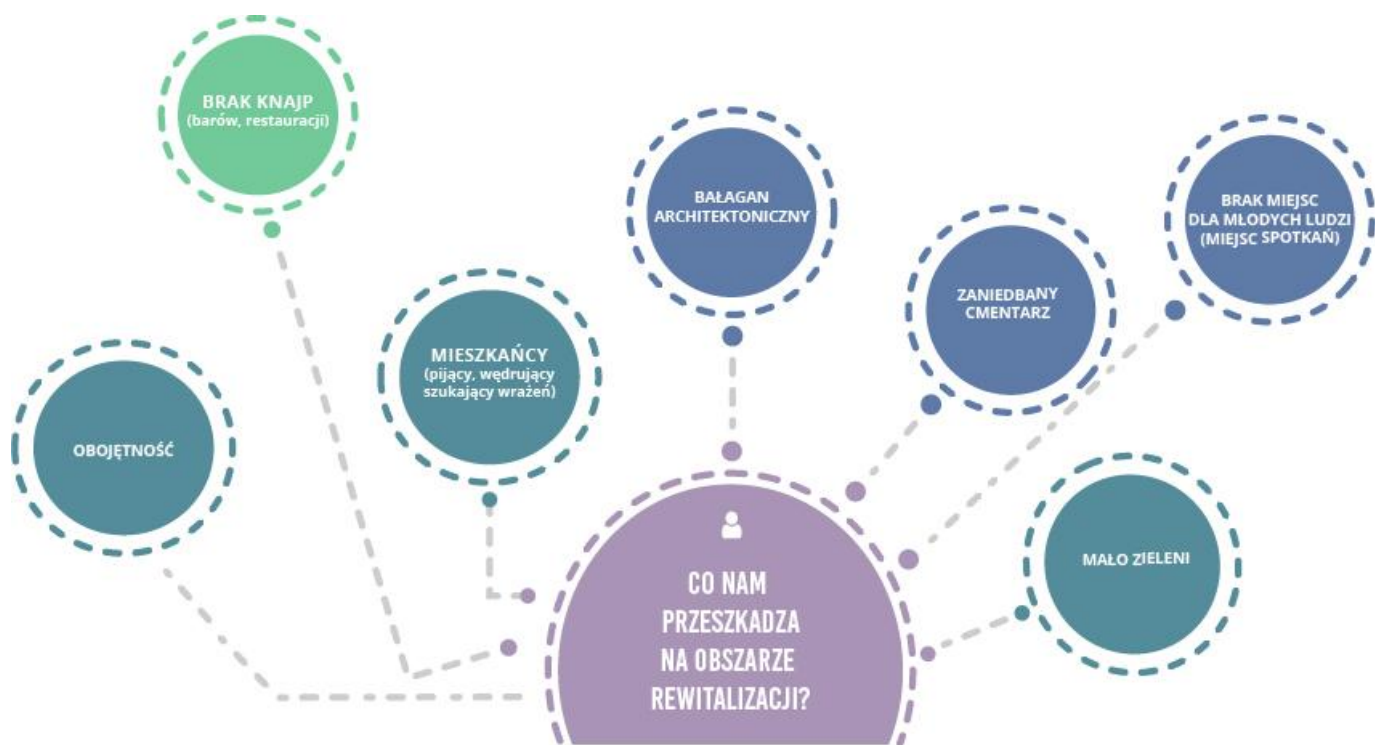
posłużyć przede wszystkim ocenie trafności zastosowanych wskaźników dotyczących ingerencji w sferę społeczną.

OBSZAR REWITALIZACJI

Zaprezentowana w poprzednich rozdziałach analiza statystyczna (z wykorzystaniem danych zastanych) w sposób relatywnie precyzyjny przedstawiła obraz zachodzących zmian na obszarze rewitalizacji. Twarde dane są jednak w pewnym stopniu zawsze oderwane od odczuć społecznych i specyficznego sposobu postrzegania rzeczywistości społecznej. Każdy miasto (i każdy wyodrębniony obszar miejski) jest w pewnym sensie indywidualnym przypadkiem i dane statystyczne nie zawsze są w stanie opisać przyczyny występowania pewnym problemów i sytuacji kryzysowych. Każdy projekt miejski jest też swoistym dążeniem do szczęścia mieszkańców⁸ i poszukiwaniem przyczyn tego szczęścia. Z punktu widzenia mieszkańców miasto jest bowiem sumą zaspokajanych potrzeb. Gdy niektóre z nich przestają być zaspokajane, miasto traci swą wartość dla mieszkańców. W tym kontekście osoby biorące udział w badaniu zostały poproszone o przeanalizowanie pewnych aspektów funkcjonowania na obszarze rewitalizacji. Ich analiza sprowadzała się do pewnej dychotomii na linii: „co nam przeszkadza na tym obszarze” – „co nam nie przeszkadza na tym obszarze” (lub co nam się podoba). Uczestnicy warsztatów pracując w grupach stworzyli zamieszczone poniżej mapy myśli, które obrazują sposób postrzegania obszaru rewitalizacji.

⁸ Rozważania na ten temat zostały bardzo rozwinięte w książce „Miasto Szczęśliwe”, której autor - Charles Montgomery analizuje różnorodne psychologiczne aspekty życia w mieście.

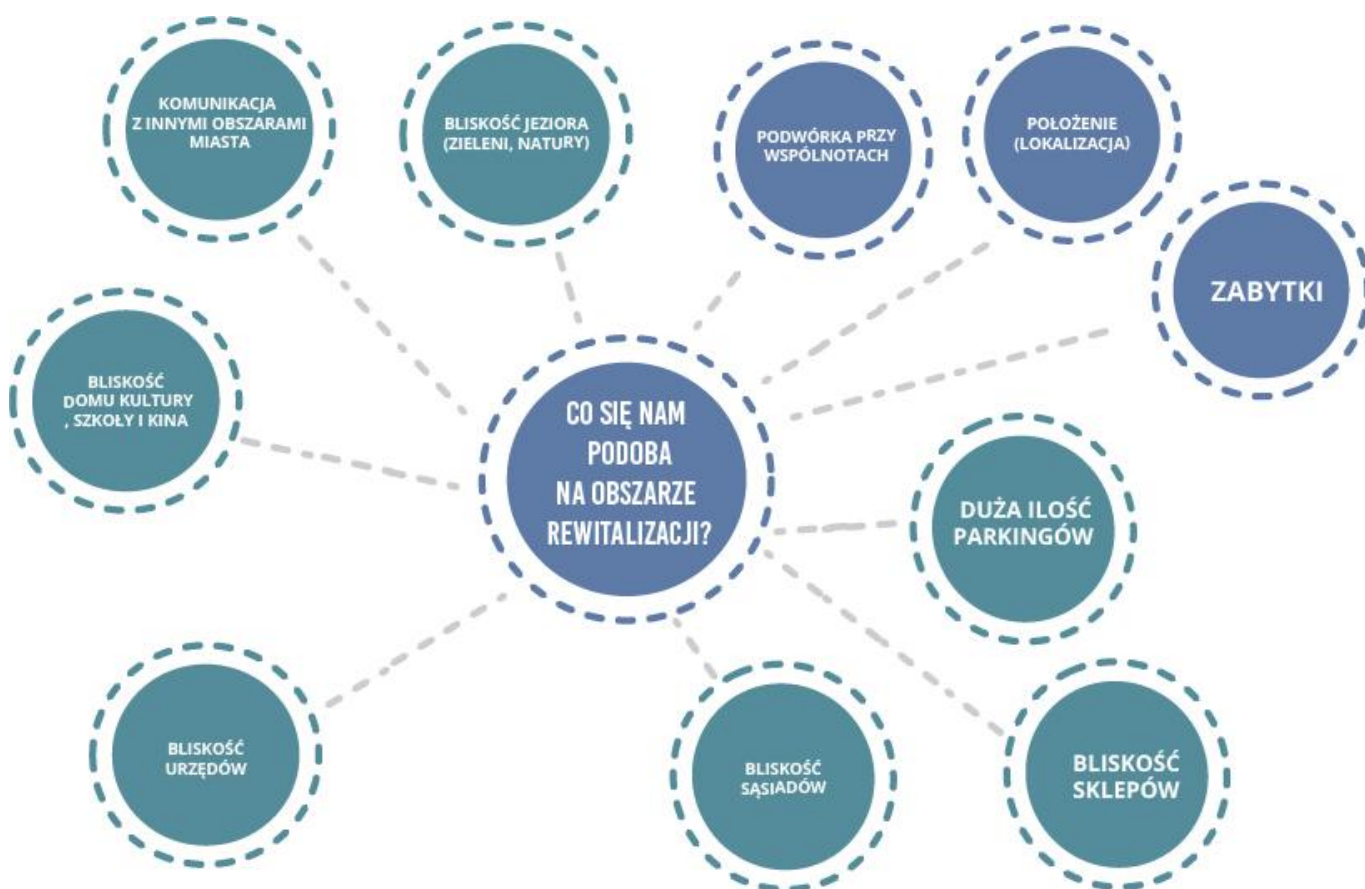

RYSUNEK 12. Mind map "co nam przeszkadza na obszarze rewitalizacji".

Pierwsza mapa myśli zawiera skojarzenia uczestników badania dotyczące kwestii negatywnych, sprawiających, że obszar rewitalizacji traci na atrakcyjności. Zanim przejdziemy do opisu stworzonej kafeterii odpowiedzi należy jednak zaznaczyć, że uczestnicy warsztatów i osoby biorące udział w wywiadach często zwracały uwagę na fakt, że wymieniane problemy są generalnie problemami całego miasta i sprowadzają się do bolączek wielu małych miast. Lista rzeczy, które nie podobały się badanym otwierają problemy z mieszkańcami, którzy zakłócają ciszę nocną, „wędrują” i „szukają wrażeń”. Do tego mieszkańcy zostali określani jako mało aktywni i obojętni. Niejako w odpowiedzi na jeden z przytoczonych problemów podano też brak knajp, barów i restauracji oraz brak miejsc dla młodych ludzi. Te dwa problemy doczekały się wręcz głębszej analizy. Braki usługowe były przez część uczestników warsztatów tłumaczone brakiem odbiorców i brakiem „opłacalności” pewnych przedsięwzięć. Słusznie zauważono też, że jest to w pewnym sensie „błędne koło”, bo brak tego typu usług powoduje, że obszar staje się coraz mniej atrakcyjny i powiększa się ujemny bilans demograficzny. Ważnym poruszonym aspektem był też bałagan architektoniczny i kwestie związane z małą ilością zieleni oraz zaniedbanym cmentarzem. W przypadku tego ostatniego problemu należy zaznaczyć, że renowacja cmentarza jest ujęta w GPR (wśród przedsięwzięć uzupełniających).

Zestawienie rzeczy, które spotkały się z pozytywnymi reakcjami w większości przypadków sprowadza się do kwestii przestrzennych lub infrastrukturalnych. Duża liczba parkingów, bliskość jeziora, dobre skomunikowanie z innymi częściami miasta, położenia, bliskość urzędów, domu kultury i różnych instytucji, sklepów i zabytków świadczy o pewnej atrakcyjności obszaru. Jest to także kolejne miejsce, w którym badani zaznaczali, że traktowanie obszaru rewitalizacji jako odrębnego obszaru, który jest analizowany w oderwaniu od miasta jest trudne. Jest to w pewnym sensie specyfika małych miejscowości, na terenie których funkcjonalność przestrzenna ma inny charakter niż ma to miejsce w dużych miastach.

RYSUNEK 13. Mind map "co nam się podoba na obszarze rewitalizacji".

OCENA AKTUALNOŚCI DOKUMENTU

Uczestnicy badań ilościowych odnosili się do różnorodnych kwestii związanych z funkcjonowaniem obszaru rewitalizacji. Wśród obaw związanych z realizacją pojawiały się jedynie dwie kwestie. Pierwsza odnosiła się do obaw o funkcjonowanie w jednym budynku Miejskiego Domu Kultury i tworzonego Centrum Rodzin. Obawy te sprawdzały się zarówno

do kwestii czysto organizacyjnych jak i rozbieżności w profilach działalności obu jednostek. Drugim poruszonym problemem były kwestie związane z relatywnie małą aktywnością mieszkańców obszaru. W trakcie warsztatów poruszono również kwestie związane z trafnością analizy sytuacji kryzysowych na obszarze rewitalizacji oraz z przyszłością GPR po realizacji zadań zawartych w realizowanym programie. Osoby biorące udział w badaniu dosyć jednoznacznie uznały, że program rewitalizacji powinien być kontynuowany, ale musi go poprzedzić pogłębiona analiza problemów występujących w różnych sferach. Zaznaczono, że analiza ta nie powinna się sprowadzać jedynie do wskaźników o charakterze statystycznym, bo nie zawsze dobrze identyfikują one źródła występujących problemów i sytuacji kryzysowych. Zarówno w trakcie warsztatów jak i wywiadów zwracano uwagę na fakt, że część problemów zidentyfikowanych w GPR nie znalazła odzwierciedlenia w planowanych działaniach. Wskazywano w tym przypadku zwłaszcza na kwestie demograficzne i migracje młodych mieszkańców.

4. OCENA AKTUALNOŚCI DOKUMENTU GMINNEGO PROGRAMU REWITALIZACJI

Ocena aktualności Gminnego Programu Rewitalizacji powinna zostać przeprowadzona w odniesieniu do wszystkich głównych elementów struktury dokumentu. Poniżej dokonano przeglądu poszczególnych elementów Gminnego Programu Rewitalizacji Śródmieścia w Człuchowie w kontekście aktualności i trafności jego zapisów. Poniższa analiza zawiera też sugestie dotyczące ewentualnych zmian, które powinny lub mogą być wprowadzone. Należy zaznaczyć, że nie wszystkie zmiany i uzupełnienia mają charakter obligatoryjny.

SZCZEGÓŁOWA DIAGNOZA OBSZARU REWITALIZACJI

Szczegółowa diagnoza obszaru rewitalizacji została przeprowadzona w sposób rzetelny i szczegółowy. Nie zawiera ona jednak analiz mogących zobrazować stopień nasilenia poszczególnych negatywnych zjawisk na obszarze rewitalizacji. Obszar ten jest traktowany jako całość i trudno jest zidentyfikować w których częściach obszaru występuje największe natężenie negatywnych zjawisk. Szczegółowa diagnoza powinna zawierać analizy uwzględniające przestrzenną koncentrację zjawisk negatywnych. Fakt dużej złożoności części wykorzystanych danych ilościowych oraz konieczność przedstawienia koncentracji przestrzennej, sugeruje się żeby do prezentacji graficznej wyników analiz wykorzystano zarówno wykresy graficzne, jak i metodę przestrzenną za pomocą siatki (grid spatial analysis).

Należy też zaznaczyć, że część wykorzystanych w analizie danych utraciła swój potencjał analityczny. Nieporównywalne stały się dla przykładu dane dotyczące wyników egzaminów oraz dane skupiające się na kwestiach związanych z selektywną segregacją odpadów. Znaczącym zmianom uległy też wartości poszczególnych wskaźników. Zmiany te sugerują zmniejszenie się natężenia występowania poszczególnych zjawisk – należy zweryfikować wartości poszczególnych wskaźników.

WIZJA CELE I KIERUNKI DZIAŁAŃ

Wizja, cele i kierunki działań nie wymagają zmian, ponieważ pozostają aktualne na dzień niniejszej analizy. W tym zakresie GPR nie wymaga aktualizacji.

PRZEDSIĘWZIĘCIA REWITALIZACYJNE

Zarówno lista przedsięwzięć podstawowych, jak i lista przedsięwzięć o charakterze uzupełniającym wymaga zmian wynikających z ustaleń procesu monitorowania i ewaluacji:

- należy dokonać weryfikacji terminów realizacji poszczególnych przedsięwzięć i zaktualizować harmonogram realizacji poszczególnych zaplanowanych zadań,
- należy zweryfikować zaplanowane działania w odniesieniu do zadania „włączenie społeczne mieszkańców w realizację zadań inwestycyjnych wynikających z GPR” i uwzględnić zmiany wynikające z przeprowadzonych konsultacji społecznych,
- należy dokonać weryfikacji zapisów poszczególnych projektów w ten sposób aby jednoznacznie wykazać spójność poszczególnych przedsięwzięć z celami strategicznymi – odnosi się to zwłaszcza do przedsięwzięć uzupełniających, które nie są przypisane do poszczególnych celów strategicznych.

MECHANIZMY INTEGROWANIA DZIAŁAŃ I PRZEDSIĘWZIĘĆ REWITALIZACYJNYCH

Rozdział IX. „Mechanizmy integrowania działań i przedsięwzięć rewitalizacyjnych.” wymaga uzupełnienia opisu zastosowanych narzędzi komplementarności. W rozdziale tym nie ma bowiem wskazanych np. ścieżek komplementarności lub matryc powiązań pomiędzy projektami. Sugeruje się opracowanie matrycy przedstawiającej komplementarność i logikę powiązań pomiędzy projektami a celami i kierunkami działań. Zestawienie to powinno uwzględniać również przedsięwzięcia o charakterze uzupełniającym.

OPIS STRUKTURY ZARZĄDZANIA REALIZACJĄ GMINNEGO PROGRAMU REWITALIZACJI ŚRÓDMIEŚCIA W CZŁUCHOWIE

W procesie ewaluacji kilkakrotnie zwrócono uwagę na fakt relatywnie dużego skomplikowania struktury zarządzania Gminnym Programem Rewitalizacji Śródmieścia Człuchowa. Należy zweryfikować czy wszystkie podmioty ujęte w w/w schemacie realizują

swoje zadania i jak wygląda współpraca i rola Koordynatora Rewitalizacji, Zespołu ds. Rewitalizacji oraz Komitetu Rewitalizacji. Należy zweryfikować czy niezbędny jest tak liczny skład Zespołu ds. Rewitalizacji.

SYSTEM MONITOROWANIA I OCENY GMINNEGO PROGRAMU REWITALIZACJI ŚRÓDMIEŚCIA W CZŁUCHOWIE

Zastosowana w GPR ocena stopnia realizacji poszczególnych celów strategicznych i celów operacyjnych sprowadza się do pomiaru wskaźników będących bezpośrednim efektem realizacji poszczególnych przedsięwzięć rewitalizacyjnych. Trudno niestety na tej podstawie ocenić czy podjęte działania wpłynęły na redukcję lub zmianę nasilenia występowania negatywnych zjawisk na obszarze rewitalizacji. Efekty działań powinny być w klarowny sposób powiązane ze zmianami sytuacji społeczno-gospodarczej. W innym wypadku bardzo trudna staje się ocena efektywności podjętych interwencji. O ile bezpośrednio efekty poszczególnych działań są i będą mierzalne, to ewentualna zmiana sytuacji społecznej i gospodarczej nie ma określonego silnego powiązania przyczynowo – skutkowego z działaniami rewitalizacyjnymi. Sugeruje się określenie docelowych wartości wskaźników o charakterze społecznym, gospodarczym, przestrzennym, środowiskowym i technicznym.

5. WNIOSKI I PODSUMOWANIE

Przeprowadzona analiza ewaluacyjna jest pierwszą od uchwalenia Gminnego Programu Rewitalizacji Śródmieścia w Człuchowie. Dokument ten funkcjonuje od 2017 roku i jego kształt nie uległ zmianie od uchwalenia. W odniesieniu do założenia, że rewitalizacja jest procesem długofalowym, trzeba zaznaczyć, że pierwsze 3-4 lata prac nie są okresem długim. Mimo to ocena stopnia zaawansowania realizacji poszczególnych przedsięwzięć musi być pozytywna. Trudno jednak dokonać jednoznacznej oceny efektów realizacji poszczególnych przedsięwzięć. Jest tak przede wszystkim dlatego, ponieważ na dzień przygotowania niniejszego raportu zrealizowane lub będące w trakcie realizacji były zadania o charakterze inwestycyjnym. Działania społeczne, których efekty powinny neutralizować nasilenie się negatywnych zjawisk w sferze społecznej jeszcze się nie rozpoczęły. Trudno też ocenić efekty podejmowanych działań ponieważ Gminny Program Rewitalizacji Śródmieścia w Człuchowie nie do końca precyzuje docelowy stan zmiany, która miałaby na obszarze rewitalizacji nastąpić. W tym kontekście dokument wymaga kilku uzupełnień i doprecyzowania kilku kwestii – zwłaszcza w odniesieniu do systemu monitorowania i oceny programu. Aktualizacji wymaga też harmonogram realizacji poszczególnych przedsięwzięć. W ocenie autora raportu należy też dokonać doprecyzowania zastosowanych narzędzi

komplementarności oraz sieci powiązań pomiędzy celami i poszczególnymi przedsięwzięciami.

Reasumując trzeba zauważyć, że proces wdrażania Gminnego Programu Rewitalizacji prowadzony jest bez większych zakłóceń. Jak wynika z zapisów niniejszego raportu, proces monitorowania GPR wymaga jednak poprawy efektywności, gdyż w obecnym kształcie uniemożliwia pozyskanie faktycznej wiedzy o pozytywnych zmianach obszaru rewitalizacji w układzie celów GPR. Poprawa efektywności powinna opierać się o dostosowanie katalogu wskaźników i uzupełnieniu wartości bazowych oraz docelowych wskaźników. Ewentualna aktualizacja zapisów GPR powinna być także poprzedzona weryfikacją zapisów pogłębionej analizy obszaru rewitalizacji. Weryfikacja ta powinna polegać na usunięciu wskaźników, dla których brak jest możliwości pozyskania obecnie danych oraz uzupełnieniu analiz o zobrazowanie przestrzennego nasilenia występowania zjawisk o charakterze negatywnym.

6. SPIS TABEL

<u>Tabela 1 Zestawienie stopnia realizacji przedsięwzięć podstawowych</u>	5
<u>Tabela 2. Zestawienie stopnia realizacji przedsięwzięć uzupełniających</u>	5
<u>Tabela 3 Przedsięwzięcia podstawowe - zestawienie przewidywanych terminów realizacji oraz stopnia realizacji</u>	6
<u>Tabela 4. Przedsięwzięcia uzupełniające - zestawienie przewidywanych terminów realizacji oraz stopnia realizacji</u>	6
<u>Tabela 5 Wskaźniki monitoringu realizacji celów</u>	8
<u>Tabela 6. Rodzaje zasiłków oraz liczba beneficjentów w roku 2015 i 2019 – zestawienie.</u>	10
<u>Tabela 7 Liczba rodzin i osób, którym udzielono pomocy i wsparcia - zestawienie porównawcze</u>	11
<u>Tabela 8 Osoby i rodziny którym przyznano świadczenie</u>	12
<u>Tabela 9 Osoby i rodziny którym przyznano świadczenie - analiza trendu</u>	12
<u>Tabela 10 Powody udzielania pomocy i wsparcia - analiza trendu</u>	14
<u>Tabela 11. Struktura bezrobocia na terenie śródmieścia w latach 2013 i 2019</u>	15
<u>Tabela 12. Liczba osób fizycznie prowadzących działalność gospodarczą. Analiza porównawcza w latach 2017-2019.</u>	15
<u>Tabela 13. Wskaźniki obrazujące sytuację obszaru zdegradowanego w podsystemie środowiskowym. Porównania danych z roku 2016 i 2019</u>	16
<u>Tabela 14 Analiza porównawcza obszaru zdegradowanego w podsystemie technicznym.</u>	17
<u>Tabela 15. Zestawienie lokali gminy usytuowanych w budynkach wspólnot mieszkaniowych położonych w obszarze zdegradowanym</u>	18
<u>Tabela 16. Zmiany wybranych wskaźników delimitacyjnych na obszarze śródmieścia</u>	18

7. SPIS ILUSTRACJI

Rysunek 1 Zmiany procentowe wskaźników w latach 2015-2019.	10
Rysunek 2 Liczba rodzin, którym udzielono pomocy i wsparcia na terenie miasta człuchów i śródmieścia - analiza trendu.....	11
Rysunek 3. Liczba przestępstw na obszarze rewitalizacji.....	19
Rysunek 4. Widza mieszkańców na temat faktu realizacji GPR.....	21
Rysunek 5. Widoczność zmian zachodzących na skutek działań rewitalizacyjnych.	21
Rysunek 6. Ocena stopnia poinformowania mieszkańców o projektach realizacyjnych.	22
Rysunek 7 ocena umiejętności samodzielnego wskazania projektów rewitalizacyjnych na obszarze miasta.	23
Rysunek 8. Przykłady realizowanych projektów rewitalizacyjnych wskazane przez mieszkańców.....	23
Rysunek 9. Diagnoza przyczyn zmian zachodzących na obszarze rewitalizacji.	24
Rysunek 10. Wpływ przedsięwzięć rewitalizacyjnych na zmianę wizerunku miasta.	25
Rysunek 11. Wpływ działań rewitalizacyjnych.	26
Rysunek 12. Mind map "co nam przeszkadza na obszarze rewitalizacji".	29
Rysunek 13. Mind map "co nam się podoba na obszarze rewitalizacji".	30

